

УДК 159.9.072.43

Валентина КУПЧИШИНА

кандидат педагогічних наук, доцент,

Національна академія

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0003-0937-8029>

E-mail: valentino68_68@ukr.net

Юрій СЕРДУК

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач

Національна академія

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0009-0005-6563-0024>

e-mail: serdyuk.@gmail.com

МОРАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена теоретичному дослідженню моральності особистості як складової професійної підготовки майбутніх фахівців. Проаналізовано наукові погляди вітчизняних і зарубіжних науковців, які вивчали проблематику феноменів «мораль» та «моральність», морального розвитку особистості та військової етики. Значна кількість дослідників стоять на позиції синонімічності цих понять, «мораль» й «моральність», і наголошують, що розвиток моральних якостей особистості є доволі складною проблемою, яка знаходиться в полі зору багатьох фахівців різних сфер.

У процесі теоретичного дослідження було встановлено, що під категорією «моральність» вчені розуміють внутрішні (духовні та душевні) риси особистості, які ґрунтуються на ідеалах добра, справедливості, обов'язку, честі, мають прояви в поведінці особи по відношенню до суспільства та природи.

Авторами статті розкрито й узагальнено зміст моральності у різних дискурсах. Підкреслено, що до сучасних фахівців висуваються високі вимоги, які пов'язані з їхньою компетентністю, високим рівнем професійної підготовки та особистісними якостями, і відображають моральність особистості, яка виступає складовою її професійної культури.

Визначено особливості формування й розвитку моральності в здобувачів вищої освіти в процесі навчання у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. З'ясовано, що моральність офіцера-прикордонника виступає не лише регулятором його професійної підготовки, але й чинником довіри суспільства до прикордонної служби, ефективності виконання професійних завдань, збереження людської гідності в процесі застосування владних повноважень. Завдяки сформованості моральності у здобувачів вищої освіти, вони будуть спроможні на високому професійному рівні виконувати свій професійний обов'язок – служити на користь держави та суспільства.

На підставі аналізу наукових джерел з проблематики моральності майбутніх фахівців розглянуто шляхи вдосконалення моральної складової професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Запропоновано подальше використання теоретичних підходів до вивчення проблеми моральності особистості.

Ключові слова: мораль; моральність; професійна підготовка; майбутні офіцери-прикордонники; професійна етика; моральний розвиток; професійна культура.

Valentyna KUPCHYSHYNA, Yuriy SERDYUK

National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky

MORALITY AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE

The article is devoted to the theoretical study of the morality of the individual as a component of the professional training of future specialists. The scientific views of domestic and foreign scientists who studied the problems of the phenomena of "morality" and "morality", moral development of the individual and military ethics were analyzed. A significant number of researchers take the position of synonymy of these concepts, "morality" and "morality", and emphasize that the development of moral qualities of an individual is a rather complex problem that is in the field of view of many specialists in various fields.

In the process of theoretical research, it was established that under the category of "morality" scientists understand the internal (spiritual and mental) traits of a person, which are based on the ideals of goodness, justice, duty, honor, and are manifested in the behavior of a person in relation to society and nature. The authors of the article revealed and summarized the content of morality in various discourses. It is emphasized that high demands are placed on modern specialists, which are related to their competence, high level of professional training and personal qualities, and reflect the morality of the individual, which is a component of his professional culture. The specifics of the formation and development of morality in students of higher education during their studies in institutions of higher education with specific conditions of study have been determined. It was found that the morality of the border guard officer acts not only as a regulator of his professional training, but also as a factor of public trust in the border service, effectiveness of professional tasks, preservation of human dignity in the process of exercising power. Thanks to the formation of morality in higher education students, they will be able to fulfill their professional duty at a high professional level - to serve for the benefit of the state and society. Based on the analysis of scientific sources on the issue of morality of future specialists, ways of improving the moral component of the professional training of future border guards officers were considered. The further use of theoretical approaches to the study of the problem of individual morality is proposed.

Keywords: morality; morality; professional training; future border guard officers; professional ethics; moral development; professional culture.

<https://doi.org/10.31891/PT-2026-1-28>

Стаття надійшла до редакції / Received 09.01.2026

Прийнята до друку / Accepted 28.01.2026

Опубліковано / Published 26.03.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© Купчишина Валентина, Сердюк Юрій

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями
Сучасні умови забезпечення державного кордону України зумовлені воєнними загрозами, гібридними викликами та зростанням соціальної відповідальності військовослужбовців. Ці умови

актуалізують проблематику професійної підготовки майбутніх фахівців Державної прикордонної служби України. Особливого значення в цьому контексті набуває моральність як інтегративна якість особистості, що визначає готовність офіцера діяти відповідально, гуманно та відповідно до норм професійної етики в складних, екстремальних умовах служби.

Моральність офіцера-прикордонника виступає не лише регулятором його професійної підготовки, а й чинником довіри суспільства до прикордонної служби, ефективності виконання професійних завдань, збереження людської гідності в процесі застосування владних повноважень. У зв'язку з цим постає необхідність наукового осмислення моральності, як складової професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, та визначення умов її цілеспрямованого формування у закладах вищої військової освіти.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблему моральності, як фундаментальної характеристики особистості та важливої складової професійної діяльності, неодноразово було обрано предметом теоретичного аналізу наукового дослідження. Питання морального виховання та формування моральних якостей особистості досить широко представлено в працях вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі педагогіки, філософії, психології, етики, культурології. У наукових дослідженнях розглянуто сутність моральності, її структуру, механізми формування та роль у професійному становленні молодого фахівця. Значна кількість наукових праць присвячена морально-етичній підготовці військовослужбовців, формуванню професійних цінностей та вихованню офіцерів.

У філософсько-етичному вимірі моральність розглядалась у працях І. Канта, А. Макінтайра, П. Рікера та інших вчених, які зосереджували свою увагу на моральному виборі, відповідальності та професійній етиці особистості. Психолого-педагогічні аспекти морального розвитку особистості ґрунтовно досліджували Т. Аболіна, І. Бех, А. Бандура, О. Бойко, Г. Бондаренко, К. Гілліган, Т. Климчик, Л. Колберг, С. Максименко, О. Литовченко, О. Савченко, В. Сухомлинський та інші науковці, які виокремили й описали стадії морального розвитку людини, механізми моральної регуляції її поведінки та роль соціального середовища. Автори досліджень моральність розглядають як інтегративну якість, що формується в процесі цілеспрямованого виховного впливу.

Питання ціннісних орієнтацій, духовно-морального розвитку, морально-етичного та професійного становлення майбутніх фахівців знайшли відображення у дослідженнях В. Андрущенка, С. Гарячої, О. Дубаченка, А. Зельницького, М. Нещадима, Н. Ничкало, Л. Олексюк та ін. У контексті військово-професійної діяльності моральність трактується як чинник професійної надійності, відповідальності та готовності до прийняття рішень в умовах ризику. Водночас, попри наявність значної кількості наукових досліджень, проблема моральності як складової професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників залишається недостатньо розробленою. Аналіз наукових праць засвідчив, що вони здебільшого мають загальновійськовий або загально-педагогічний характер і не завжди враховують специфіку прикордонної служби, яка пов'язана з постійною взаємодією з цивільним населенням, застосуванням владних повноважень, необхідністю дотримання прав людини та норм професійної етики. Отже, сучасні виклики безпеки державного кордону, суспільний запит на морально-відповідального офіцера та недостатня теоретична систематизація зазначеної проблеми зумовлюють актуальність дослідження моральності як складової професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Формулювання цілей статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування моральності як складової професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та визначення шляхів підвищення ефективності її формування у процесі навчання в закладах вищої із специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу

Аналіз наукової літератури підтвердив наші позиції щодо того, що розвиток моральних якостей особистості є доволі складною проблемою, яка вивчається фахівцями багатьох професій (поліцейських, військових, працівників освіти, медицини, права тощо). Підтвердженням цього є значна кількість наукових досліджень, автори яких визначають, досліджують проблематику формування й розвитку моральності у майбутніх фахівців в закладах освіти. Так, ці проблеми дослідники пов'язують із впливом когнітивного розвитку особистості (В. Бредньова); суспільним призначенням та роллю фахівців (О. Балинська); професійною правосвідомістю (О. Кобець) тощо [8, с. 104].

Аналізуючи зміст поняття «мораль» вчені відмічають, що ця категорія є доволі багатозначною через її трактування та визначення.

Сам термін був введений Цицероном і означав «прийняті в суспільстві уявлення про гарне та погане, правильне і неправильне, добре та зле, а також сукупність норм поведінки, що витікає з цих уявлень».

При вивченні змісту наукової літератури, нами було встановлено, що значна кількість вчених ототожнює поняття «мораль» і «моральність». З цього приводу Т. Глушман зауважує, що тлумачні словники «стоять на позиції синонімічності понять «мораль» і «моральність»». Вчений відмічає, що моральність трактується в словниковій літературі як внутрішні (духовні та душевні) риси особистості, підґрунтям яких є ідеали добра, справедливості, обов'язку, честі тощо, які проявляються в поведінці особи по відношенню до суспільства та природи. Також Т. Глушман наводить й інше визначення дослідниками моральності, як сукупність визначених принципів, норм, правил поведінки людини в соціумі та в природі, які визначаються її особистісними рисами [2, с. 4].

Питання моральності та проблеми пов'язані з нею знаходились в полі зору науковців ще з давніх часів (праці Аристотеля, Демокріта, Сократа та ін.). Філософи вивчали концептуальні засади моралі та її ролі, значення в житті людини. Надалі ці погляди було розвинуто в наукових поглядах представників епохи Відродження, Просвітництва, Нового часу та інших історичних періодів (праці Ю. Габермаса, Г. Гегеля, І. Канта, Я. Коменського, Ф. Ніцше, Ж.-Ж. Руссо, Е. Фрома, А. Шопенгауера та ін.), що дало змогу визначити особливості розвитку моральності особистості в різні періоди розвитку людства. Т. Глушман акцентує увагу наукової спільноти на тому, що з часів Гегеля прийнято розрізняти категорії «мораль» і «моральність». Сам Гегель трактував мораль як «форму суспільної свідомості, сукупність усвідомлюваних людьми принципів, норм, правил поведінки», а моральність визначалася ним, як впровадження цих принципів, норм і правил поведінки в реальній поведінці людини та в стосунках між нею та іншими членами суспільства [2, с. 5].

Педагогічні аспекти виховання моральності особистості розглянуто в роботах Т. Аболіної, І. Беха, О. Бойка, Г. Бондаренка, Г. Ваясновича, Т. Вечерок, С. Волочай, Т. Климчик, А. Корнієнко, А. Кузьмінського, О. Литовченко, О. Матвієнко, М. Стельмаха, В. Сухомлинського та ін. Автори наукових праць відмічають про особливе місце моральності у вихованні особистості, її життєдіяльності.

Проблемні питання щодо моралі, моральної саморегуляції, моральності майбутніх фахівців, формування їх етичної культури, моральних норм, цінностей на етапах професійного становлення відображено в наукових доробках сучасних вітчизняних дослідників

(О. Абрамова, О. Васильева, С. Гаряча, О. Дубасенюк, Д. Дюжев, Г. Кардаш, О. Кравцов, Л. Олексюк, Н. Павлик, М. Стельмахович, Л. Хоружа, В. Хропанюк, Ю. Щербяк та ін.). У філософсько-педагогічному дискурсі моральність розглядається вченими як система внутрішніх цінностей, норм і переконань особистості, що регулюють її поведінку в суспільстві та професійній діяльності. На думку вітчизняних науковців, моральність є інтегративною якістю, що поєднує моральну свідомість, моральні почуття та готовність до моральної відповідальної поведінки [10]. Психологи (С. Анісімов, І. Бех, Л. Божович, Л. Карамушка, О. Скрипченко та ін.) вивчали моральність особистості через розгляд й вивчення системи психічних процесів і констатували, що «сама вона є важливим чинником регулювання власної поведінки особистості» [2, с. 5-6].

Іноземні науковці також не залишали без розгляду питання моральності особистості. Цікавим є дослідження О. Осики, в якому розкрито теорію морального розвитку дитини Л. Колберга. Вчена констатує, що вагомий внесок у дослідження морального розвитку особистості зробив Л. Кольберг. Він запропонував стадіальну модель розвитку морального мислення, яка представлена такими рівнями як: 1-й рівень – доконвенційний (доморальний); 2-й рівень – конвенційний (конвенційна мораль); 3-й рівень – постконвенційний (автономна мораль). Сам термін «конвенційний» вчений трактував як такий, що особа «визнає й усвідомлює правила, норми, конвенції, стиль і життєдіяльність певного суспільства». У теорії автор представив риси, які характеризують моральний розвиток дитини [9, с. 359-368]. На сьогодні, можна стверджувати, що його модель широко застосовується у військовій освіті для оцінки моральної зрілості курсантів.

Л. Лохвицька, аналізуючи еволюційні теорії морального розвитку особистості в наукових підходах зарубіжних психологів, наголошує, що більшість досліджень морального розвитку виконані в рамках когнітивного підходу. Найбільш популярною та авторитетною прийнято вважати когнітивно-структуралістичну (автор – Ж. Піаже) і когнітивно-еволюційну (автор – Л. Кольберг) теорію морального розвитку особистості У подальшому ця теорія отримала продовження в дослідженнях сучасних науковців. Вчена також відмічає, що альтернативний підхід представлено в дослідженнях К. Гілліган, яка акцентувала увагу на етиці піклування та значенні міжособистісних відносин у моральному виборі і запропонувала ідею про розвиток «нормативно-емпатійної» основи особистості, де в неї «формується стійкі типи моральної орієнтації». У дослідженні Л. Лохвицької також проаналізовано й розкрито наукові погляди У. Бронфенбреннера,

Дж. Гарбаріно, У. Деймона, Е. Турієля, М. Хоффмана та інших науковців [7, с. 50-54].

Огляд наукових досліджень молодих науковців, також засвідчує, що ці питання знаходяться в полі їх зору. В контексті нашого предмета дослідження, заслуговує на увагу праця К. Маравської, в якій розкрито особливості розвитку професійно-моральних якостей курсантів закладів МВС України. Вчена зауважує, що проблема розвитку моральних якостей майбутніх фахівців є актуальною, адже їх формування має важливе значення. Завдяки сформованості моральності у здобувачів вищої освіти, майбутні фахівці будуть спроможні на високому професійному рівні виконувати свій професійних обов'язок – служити на користь держави та суспільства. Подібних поглядів дотримується і О. Бандура, який наголошує на важливості морального виховання, яке «повинно стати необхідною умовою становлення особистості випускників навчальних закладів МВС України» [1, с. 54; 8, с. 104].

Зміст терміну «морально-вольові якості» розглянуто й охарактеризовано в дослідженні В. Китрара. Морально-вольові якості визначаються автором як «стійкі характеристики особистості, які впливають на здатність керувати своєю поведінкою та діяльністю в усіх ситуаціях на основі дотримання моральних норм». Ми поділяємо погляди вченого, що їх значення є досить вагомим у підготовці майбутніх військовослужбовців. Визначаючи їх, дослідник характеризує структурні компоненти морально-вольових якостей військовослужбовців (інтелектуальний, емоційно-мотиваційний, виконавчий) і доводить, що усі три компоненти є взаємопов'язаними й між собою. Вчений розкриває особливості підготовки військовослужбовців в закладах вищої освіти і наголошує, що їх формування повинно відбуватися не тільки під час аудиторних занять, але й під час тактичної підготовки [4, с. 266-277].

Отже, як було зазначено вище, моральність фахівця виступає складовою його професійної культури. Характерними ознаками її є – його зрілість, розвиток всієї системи соціально-значущих особистісних якостей, які ефективно реалізуються в професійній діяльності.

Особливості розвитку моральності у майбутніх офіцерів неодноразово було обрано предметом детального вивчення багатьма вченими. Так, формування морально-психологічних якостей майбутніх офіцерів-прикордонників вивчали В. Мірошніченко, В. Торічний, О. Торічний, В. Ягунов та ін. (наголошували на значній ролі виховного середовища військового закладу; досліджували особливості розвитку ціннісних орієнтацій військовослужбовців та їх морально-вольові

якості); О. Кокун, В. Крайнюк (вивчали проблеми морально-психологічного забезпечення військовослужбовців, їх морально-психологічну підготовку в системі військової освіти; особливу увагу приділяли питанням лідерства та готовності військовослужбовців до прийняття морально складних рішень); І. Ковальчук, М. Нешадим (розглядали професіоналізацію офіцера як морально-ціннісний процес; акцентували увагу на честі, обов'язку, відповідальності та виховній ролі військового командира; досліджували військову етику та моральну культуру майбутніх офіцерів); О. Бандурка, С. Максименко (вивчали морально-правову свідомість військовослужбовців; моральний розвиток особистості в екстремальних умовах; визначали моральність як підґрунтя дисципліни та законності) та ін.

Про взаємозв'язок рівня морально-вольових якостей майбутніх офіцерів-прикордонників та ефективністю виконання професійних завдань військово-професійної діяльності висвітлено в дослідженні В. Торічного. Автор дослідження розкриває особливості формування морально-вольових якостей майбутніх фахівців Державної прикордонної служби України та пропонує підходи, методи умови їх формування [11, с. 285-298].

У дослідженні групи сучасних військових фахівців охарактеризовано моральні якості військового лідера в умовах війни через формування його моральної готовності до виконання професійних завдань. Науковці відмічають, що військове лідерство значною мірою залежить від сформованості морально-етичних та ціннісних характеристик особистості військовослужбовців. Воно також є одним з головних детермінант «бойової сили, національної безпеки та вдосконалення Збройних сил України як суспільного інституту». З аналізу наукових джерел щодо моральної готовності до виконання професійних завдань, вчені визначають зміст поняття «моральність» і констатують, що «в процесуальному плані суспільна мораль, в контексті формування моральності як цінності, формується і розвивається в кілька етапів». Опис цих етапів та нормативне підтвердження засвідчує актуальність дослідження питань моральності на сучасному етапі [5, с. 90-101].

Варто уваги, на наш погляд, наукова праця Л. Леженіної, в якій досліджено й розкрито особливості ціннісних орієнтацій курсантів різних років навчання. Аналіз наукових підходів до визначення змісту поняття «ціннісні орієнтації» дозволив вченій визначити, що під категорією «ціннісні орієнтації» більшість науковців розуміють «особливі психологічні утворення, які складають певну ієрархічну систему», і які є складовими структури особистості «тільки в якості її

елементів». За допомогою обраної діагностичної методики («Методика вивчення ціннісних орієнтацій» М. Рокіча у адаптації Д. Леонтєва) було емпірично досліджено ієрархію ціннісних орієнтацій (термінальні, інструментальні цінності) курсантів першого, третього та п'ятого року навчання, одного з вищих військових навчальних закладів України [6].

Про особливості формування цінностей, які сприяють формуванню моральної стійкості йдеться в дослідженні К. Журби та І. Зіняк. Автори акцентують увагу на тому, що моральна стійкість майбутніх офіцерів визначається, як уміння контролювати власні емоції, здатність застосовувати власні ресурси, знаходити рішення чи ефективні шляхи виходу із складних життєвих ситуацій. Підґрунтям у формуванні моральної стійкості повинні бути моральні цінності (гідність, патріотизм, відповідальність, оптимізм, сміливість тощо), – підкреслюють дослідники. На основі теоретичного аналізу наукової та нормативної бази дослідження, автори дослідження визначають шляхи формування моральної стійкості у майбутніх офіцерів [3, с. 580-593].

Отже, зазначені теоретичні положення слугують методологічним підґрунтям для аналізу моральності у професійній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників. Як відмічають науковці (О. Кокун, В. Мірошніченко, Є. Потапчук, О. Сафін, О. Торічний та ін.), професійна діяльність офіцера-прикордонника характеризується високим рівнем відповідальності, необхідністю оперативного прийняття рішень та дотримання правових і моральних норм. У цьому контексті моральність виступає важливою складовою професійної (професійно-етичної) компетентності майбутніх фахівців Державної прикордонної служби України, що включає знання морально-етичних норм, сформованість ціннісних орієнтацій та готовність діяти відповідно до принципів професійної чесності й відповідальності. Моральна підготовка офіцерів-прикордонників характеризується системним характером і тому, доцільно її інтегрувати в усі компоненти освітнього процесу.

Таким чином, моральність не є додатковим елементом підготовки, а становить її сутнісну характеристику, що сприяє ефективній професійній діяльності.

Ми поділяємо погляди більшості вчених, які констатують, що ефективне формування моральності у майбутніх офіцерів-прикордонників можливе за умови створення відповідних умов (педагогічних, організаційних, соціально-психологічних). До них належать:

– ціннісна спрямованість освітнього процесу (поєднання професійної підготовки з моральним вихованням; утвердження системи

загально-людських, національних та професійних цінностей – патріотизм, честь, обов’язок, відповідальність, гідність, вірність присязі тощо);

– інтеграція морально-етичної проблематики в зміст навчальних дисциплін (військова етика, право, психологія, педагогіка, історія тощо);

– використання активних методів навчання (аналіз моральних дилем, моделювання службових ситуацій, використання прикладів реальних службових ситуацій, дискусії, рольові ігри);

– особистісно-орієнтований і компетентнісний підхід у підготовці молодих фахівців (формування стійкої моральної позиції офіцера-прикордонника, як захисника державного кордону та прав людини; усвідомлення морального змісту службової діяльності та її суспільної значущості);

– особистий приклад викладачів і командирів (високий рівень моральної культури викладачів, командирів; демонстрація зразків професійно-етичної поведінки у повсякденній та службовій діяльності; дотримання принципів справедливості, поваги та вимогливості);

– чітка організація життєдіяльності особистості та організаційно-виховні умови (дотримання режиму дня, дисципліни та статутних взаємовідносин; залучення курсантів до виховних, патріотичних заходів; створення морально здорового мікроклімату в курсантських підрозділах; формування згуртованості, товариськості та взаємоповаги один до одного; здатність до самоконтролю; аналіз власних дій і вчинків з позиції професійної моралі).

Отже, з проведеного нами аналізу наукової літератури, можна констатувати, що до сучасних фахівців будь-якої професійної сфери висуваються високі вимоги, які пов’язані з їхньою компетентністю, високим рівнем професійної підготовки та особистісними якостями, що відображають моральність особистості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Аналіз наукової літератури підтвердив, що моральність є складовою професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників і визначає ефективність їх службової діяльності. Підвищення рівня моральної підготовки майбутніх фахівців Державної прикордонної служби України потребує системної інтеграції морально-етичного змісту в освітній процес, використання активних методів навчання та цілеспрямованого педагогічно-виховного впливу.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з формуванням військової честі та обов'язку; розвитку моральної стійкості в бойових умовах; виховання відповідальності; дослідження морально-етичних аспектів військового лідерства.

Література

1. Бандура О. М. Професійна етика працівника органів внутрішніх справ : навчальний посібник. Харків : Ун-т внутр. справ. 2001. 220 с.
2. Глушман Т. М. Моральні якості особистості, як складова професійної культури майбутнього менеджера. *Науковий вісник УМО «Педагогіка»*. 2016. № 2. С. 1-13.
3. Журба К. О., Зіняк І. Я. Цінності формування моральної стійкості майбутніх офіцерів у військових закладах вищої освіти. *Вісник науки та освіти*. Серія : філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія. 2023. № 10(16). С. 580-593. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-580-593](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-580-593)
4. Китрар В. Роль та місце морально-вольових якостей у загальній системі підготовки майбутніх військовослужбовців. *Проблеми освіти*. 2022. Випуск 2 (97). С. 266-277. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-97.2022.15>
5. Крimeць Л., Грилюк С., Недвига О., Саєнко О. Моральні якості військового лідера в умовах російсько-української війни в контексті формування моральної готовності. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2024. № 1(77). С. 90-101. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-24-77-1-90-101>
6. Леженіна Л. М. Особливості розвитку ціннісних орієнтацій курсантів різних років навчання. URL: <https://files01.core.ac.uk/download/pdf/145611287.pdf> (дата звернення: 15.01.2026)
7. Лохвицька Л. В. Еволюційні теорії морального розвитку особистості в наукових підходах зарубіжних психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. Том 2. 2016. Вип. 3. С. 50-54.
8. Маравська К. І. Особливості професійних моральних якостей курсантів закладів вищої освіти МВС України. *Право і безпека*. 2018. № 4(71). С. 104-110. DOI: <https://doi.org/10.32632/pb.2018.4.15>
9. Осика О. В. Теорія морального розвитку дитини Л. Колберга в сучасній психології. *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 27. С. 359-368. DOI: <https://doi.org/10.32636/2227-6246.2015-27.%25p>

10. Петренко Н. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2011. 275 с.

11. Торічний В. О. Формування морально-вольових якостей майбутніх офіцерів-прикордонників Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Психологічні науки. 2019. № 3(14). С. 285-298.

References

1. Bandura O. M. Profesiina etyka pratsivnyka orhaniv vnutrishnikh sprav : navchalnyi posibnyk. Kharkiv : Un-t vnutr. sprav. 2001. 220 s. [in Ukrainian]
2. Hlushman T. M. Moralni yakosti osobystosti, yak skladova profesiinoi kultury maibutnoho menezhera. Naukovyi visnyk UMO «Pedahohika». 2016. № 2. S. 1-13. [in Ukrainian]
3. Zhurba K. O., Ziniak I. Ya. Tsinnosti formuvannya moralnoi stiikosti maibutnikh ofitseriv u viiskovykh zakladakh vyshchoi osvity. Visnyk nauky ta osvity. Seriia: filohohiia, kultura i mystetstvo, pedahohika, istoriia ta arkeholohiia, sotsiolohiia. 2023. № 10(16). S. 580-593. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-580-593](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-580-593) [in Ukrainian]
4. Kytrar V. Rol ta mistse moralno-volovykh yakosteï u zahalnyi systemi pidhotovky maibutnikh viiskovosluzhbovtiv. Problemy osvity. 2022. Vypusk 2 (97). S. 266-277. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-97.2022.15> [in Ukrainian]
5. Krymets L., Hryliuk S., Nedyvha O., Saienko O. Moralni yakosti viiskovoho lidera v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny v konteksti formuvannya moralnoi hotovnosti. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Pytannia psykholohii. 2024. № 1(77). S. 90-101. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-24-77-1-90-101> [in Ukrainian]
6. Lezhenina L. M. Osoblyvosti rozvytku tsinnisnykh orientatsii kursantiv riznykh rokiv navchannia. URL: <https://files01.core.ac.uk/download/pdf/145611287.pdf> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian]
7. Lohvytska L. V. Evoliutsiini teorii moralnoho rozvytku osobystosti v naukovykh pidkhodakh zarubizhnykh psykholohiv. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky. Tom 2. 2016. Vyp. 3. S. 50-54. [in Ukrainian]
8. Maravska K. I. Osoblyvosti profesiinykh moralnykh yakosteï kursantiv zakladiv vyshchoi osvity MVS Ukrainy. Pravo i bezpeka. 2018. № 4(71). S. 104-110. DOI: <https://doi.org/10.32632/pb.2018.4.15> [in Ukrainian]
9. Osyka O. V. Teoriia moralnoho rozvytku dytyny L. Kolberha v suchasniï psykholohii. Problemy suchasnoi psykholohii. 2015. № 27. S. 359-368. DOI: <https://doi.org/10.32636/2227-6246.2015-27.%25p> [in Ukrainian]
10. Petrenko N. V. Formuvannya profesiino-etychnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho. Khmelnytskyi , 2011. 275 s. [in Ukrainian]
11. Torichnyi V. O. Formuvannya moralno-volovykh yakosteï maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: Psykholohichni nauky. 2019. № 3(14). S. 285-298. [in Ukrainian]